

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 451

Finanse publiczne



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Justyna Mroczkowska
Łamanie: Małgorzata Myszowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)



© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-319
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-618-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Tomasz Banasik, Katarzyna Brzozowska-Rup: Metodologiczne aspekty oceny oddziaływania OFE na rozwój gospodarczy w Polsce / Methodological aspects of assessment of Pension Funds influence on the economic development of Poland	11
Krzysztof Berbeka: Polityka klimatyczna w warunkach kryzysu finansowego / The climate policy in the conditions of financial crisis	27
Marcin Brycz: ATP-pension fund's investments and consumption in Sweden 1961–1994. Past example, but problem still not resolved / Inwestycje funduszy emerytalnych ATP a konsumpcja w Szwecji (1961–1994). Miniony przypadek, lecz problem wciąż aktualny	40
Agnieszka Deresz, Marian Podstawka: Zróżnicowanie obciążeń fiskalnych dochodów osób fizycznych w Polsce / Differentiation of tax burden on individual taxpayers in Poland.....	52
Marek Dylewski: Instrumenty stabilizowania długoterminowej równowagi finansowej JST / Instruments for stabilizing the long-term financial balance of LGU	64
Beata Zofia Filipiak: Dylematy pomiaru potencjału finansowego jednostek samorządu terytorialnego – dobór czynników i ich pomiar / Dilemmas of measuring the potential financial – selection of factors and their measurement	75
Mateusz Folwarski: Czynniki wpływające na rozwój sieci bankomatów w krajach Europy Środkowej / Factors affecting the development of the ATM network in Central Europe	89
Maria Magdalena Golec: Zmiany regulacyjne w sektorze Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych i ich ocena / Regulatory changes in the cooperative savings and credit unions and their evaluation	99
Marcin Gospodarowicz: Efektywność wspierania rozwoju przedsiębiorczości ze środków UE w gminach na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2007–2013 / Efficiency of entrepreneurship support from EU funds in rural communes in Poland (2007–2013).....	110
Gabriela Gurgul: Kierunki kreacji marki i zmiany w zarządzaniu produktami bankowymi wobec tła gospodarczo-politycznego oraz oczekiwań klientów detalicznych / Directions of brand creation and changes in managing banking products (against an economic and political background and expectations of retail customers)	122

Mariusz Hamulczuk, Marcin Idzik: Zgodność i predyktowność testów koniunktury bankowej z koniunkturą ogólnogospodarczą / Compliance and forecasting of the surveys of the banking situation with the overall economic situation.....	134
Aneta Kargol-Wasiluk, Adam Wyszowski: Preferencje podatkowe wspierające działalność B + R w ramach podatków dochodowych w Polsce i w Wielkiej Brytanii / Tax incentives supporting R&D activities in Poland and in the United Kingdom.....	145
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: Determinanty marży odsetkowej banków w Polsce w okresie pokryzysowym / Determinants of banks' net interest margins in Poland.....	162
Julitta Koćwin: Sytuacja konsumenta na rynku szarej bankowości / The consumer situation on the informal banking market.....	175
Magdalena Kogut-Jaworska: Pomoc publiczna i jej szczególne znaczenie w systemie wsparcia publicznego w Polsce / Public aid and its particular role in the system of state aid in Poland.....	187
Agnieszka Kristof: Skarb Państwa w roli właściciela przedsiębiorstw / State treasury as the owner of companies.....	198
Justyna Kujawska: Wpływ struktury finansowania na wyniki funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w krajach Unii Europejskiej / The impact of financing structure on the healthcare systems outcomes in the European Union countries.....	207
Elwira Leśna-Wierszolicz: IKE i IKZE jako dobrowolne formy gromadzenia oszczędności emerytalnych / Individual retirement accounts and individual retirement security accounts as voluntary forms of pension savings.....	219
Marta Maier: System zabezpieczenia emerytalnego a starzenie się społeczeństwa w Polsce / Pension security system and aging society in Poland.....	230
Dariusz Malinowski, Marcin Krawczyk: Oddziaływanie ekspansji fiskalnej wspomaganej przez monetarną na produkcję – ujęcie teoretyczne i na przykładzie wybranych gospodarek / The impact of money accommodated fiscal expansion on production – theory and experience of selected countries.....	240
Paweł Marszałek: Disintermediation of banks – causes and consequences / Dezintermediacja banków – przyczyny i konsekwencje.....	256
Małgorzata Mazurek-Chwiejczak: Wydajny fiskalnie system podatkowy – w poszukiwaniu modelowych rozwiązań / The fiscally efficient tax system – in search of model solutions.....	268
Dominika Mierzwa, Ewa Błaszke: Źródła finansowania zewnętrznego jednostek samorządu terytorialnego na przykładzie miasta Wrocławia / The sources of external funding of local government entities on the example of the city of Wrocław.....	280

Elżbieta Izabela Misiewicz: Zmiany przepisów o jednym procencie należnego podatku dochodowego od osób fizycznych a zachowanie podatników / Changes in one percent of the tax regulations and tax-payers behaviour...	291
Monika Pasternak-Malicka: Funkcja fiskalna podatku od towarów i usług a znieczulenie podatkowe / Tax illusion and its impact on the fiscal function of the taxation of goods and services	301
Jacek Pera: Ocena wpływu zadłużenia zagranicznego na ryzyko kredytowe Polski w modelu roszczeń warunkowych / Impact of foreign debt on Polish credit risk in the model of contingent claims approach	314
Elwira Pindyk: Wpływ zmiany systemu opodatkowania nieruchomości od osób fizycznych na budżet gminy / Impact of changes in taxation of real estates of individuals on district's budget.....	329
Piotr Podsiadło: Pomoc publiczna w formie gwarancji – analiza jakościowa i ilościowa z perspektywy polityki fiskalnej / State aid in the form of guarantees – qualitative and quantitative analysis from the perspective of fiscal policy.....	347
Magdalena Rękas: Ulgi na dzieci jako instrument polityki rodzinnej a niska dzietność w Polsce / Relief for children as an instrument of family policy and low fertility in Poland	360
Katarzyna Rola: Wpływ podatku akcyzowego na konsumpcję alkoholi / Impact of excise tax on alcohol products consumption	374
Alicja Sekuła, Roman Fandrejewski: Naruszenie dyscypliny finansów publicznych w zakresie wykorzystania subwencji ogólnej / The violation of public finance discipline with respect to the use of general grant	385
Tomasz Sobczak: Rola krajowych oszczędności w poglądach wybranych ekonomistów Polski międzywojennej / The role of domestic savings in views of chosen economists of interwar-Poland.....	398
Błażej Socha: Działalność innowacyjna a wyniki finansowe przedsiębiorstw / Innovation and financial performance	411
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałazka: Aktywność inwestycyjna mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie lubelskim / Investment activity of micro-, small and medium-sized enterprises in the region of Lublin	420
Michał Sosnowski: Transfer pricing issues in taxation of related entities / Problematyka cen transferowych w opodatkowaniu podmiotów powiązanych.....	431
Wacława Starzyńska: Metody statystyczne w analizie rynku zamówień publicznych / Statistical methods in analysis of public procurements	448
Małgorzata Szczepaniak: Nierównowaga finansów publicznych w Polsce na tle krajów Europy Środkowo-Wschodniej i UE 28 / Conditions of public finances' imbalance in Poland compared to the countries of Central and Eastern Europe and all European countries (EU 28).....	457

Joanna Śmiechowicz, Paulina Kozak: Diagnoza skutków polityki podatkowej gmin w Polsce w latach 2003–2015 / The issue of maximization of own revenue potential and the tax policy of municipalities in Poland in the years 2003–2015	468
Tomasz Śmietanka: Gospodarka finansowa gmin Grójec, Koźienice, Szydłowiec w latach 2003–2016 jako czynnik rozwoju lokalnego / Financial economy of the communes Koźienice, Grójec, Szydłowiec in the years 2003–2016 as a factor of sustainability development at the local level	479
Anna Świrska: Skuteczność mechanizmu subwencjonowania w wyrównywaniu sytuacji dochodowej gmin / Effectiveness of the subsidizing mechanism in equalizing the income situation of municipalities.....	497
Małgorzata Twarowska: Wpływ dodatkowego opodatkowania sektora finansowego na napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich w krajach UE / Impact of additional financial sector taxation on the Foreign Direct Investment inflow in the EU countries	509
Maciej Woźniak, Robert Lisowski: Ocena związku preferencji podatkowych z poziomem inwestycji przedsiębiorstw w Polsce / Evaluation of relationship between fiscal instruments and investments of companies in Poland	520
Mariusz Zieliński: Klienci i pracownicy jako beneficjenci działań CSR w sektorze bankowym w Polsce / Customers and employees as recipients of CSR activities in the banking sector in Poland	533
Arkadiusz Żabiński, Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Fiskalne uwarunkowania budowy systemu podatkowego w wybranych krajach / Fiscal stimulants of creation of tax system in chosen countries	543

Wstęp

Publikacja *Finanse publiczne* została wydana w ramach Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Poszczególne jej części stanowią dorobek pracowników naukowych najbardziej liczących się w Polsce ośrodków naukowych. Przedstawione opracowania odnoszą się do całego spektrum problemów naukowo-badawczych związanych z finansami publicznymi i polityką fiskalną. Poszczególni autorzy prezentują wyniki swoich badań teoretycznych i empirycznych w zakresie zarządzania dochodami i wydatkami budżetu centralnego oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego, w kontekście zarówno reformy finansów publicznych, reformy systemu emerytalnego, pomocy publicznej, jak i teoretycznych podstaw realizacji wyznaczonych celów przez narzędzia polityki fiskalnej.

Niniejsza publikacja jest adresowana do środowisk naukowych i studentów wyższych uczelni oraz osób, które w praktyce gospodarczej mają styczność ze stroną dochodową lub wydatkową polityki fiskalnej.

Poszczególne fragmenty książki były recenzowane przez profesorów uniwersytetów, w większości kierowników katedr finansów, katedr ekonomii oraz polityki ekonomicznej, którym chciałbym podziękować za rzetelne recenzje. Składam również wyrazy uznania pracownikom Katedry Ekonomii i Polityki Ekonomicznej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu oraz pracownikom Wydawnictwa za wiele wysiłku i zaangażowanie, dzięki któremu powstała ta publikacja.

Mam głębokie przekonanie, że książka *Finanse publiczne*, którą oddajemy w Państwa ręce, będzie inspiracją do dalszych badań i dociekań naukowych oraz do powstania równie inspirujących opracowań w przyszłości.

Jerzy Sokołowski

Monika Pasternak-Malicka

Politechnika Rzeszowska
e-mail: malicka@prz.edu.pl

FUNKCJA FISKALNA PODATKU OD TOWARÓW I USŁUG A ZNIECZULENIE PODATKOWE

TAX ILLUSION AND ITS IMPACT ON THE FISCAL FUNCTION OF THE TAXATION OF GOODS AND SERVICES

DOI: 10.15611/pn.2016.451.25

Streszczenie: Podstawowym celem niniejszej publikacji jest analiza fiskalnego znaczenia podatku od towarów i usług w aspekcie zjawiska zwanego znieczuleniem podatkowym. Przeprowadzona analiza statystyczna wskazuje, iż podatek od towarów i usług pełni dominującą rolę w zakresie realizacji funkcji fiskalnej. Równocześnie wyniki badań empirycznych sygnalizują, iż ostateczni konsumenci nie zwracają uwagi na wysokość podatku wliczonego w cenę towarów lub usług, przez co mogą ulegać złudzeniu, iż podatek PTU płaci ktoś inny, a w konsekwencji nie doceniają jego kosztów dla budżetu domowego. Zasadniczą wartością tej publikacji jest analiza funkcji fiskalnej podatku w długim okresie badawczym oraz rozszerzenie tej analizy o aspekt zjawiska znieczulenia podatkowego. Znamiona oryginalności nadają także prezentowane badania empiryczne przeprowadzone wśród gospodarstw domowych oraz podmiotów gospodarczych.

Słowa kluczowe: podatek od towarów i usług, funkcja fiskalna, znieczulenie podatkowe.

Summary: The main objective of this publication is the analysis of the fiscal meaning of tax on goods and services in the aspect of the phenomenon called tax illusion. Statistical analysis indicates that the value-added tax plays the dominant role in the implementation of fiscal functions. At the same time the results of empirical studies indicate that the end consumer does not pay attention to the amount of tax incorporated into the final price of goods or services, that is why most of them have the illusion that the value added tax is paid by someone else, and consequently underestimate its cost to the household budget. The essential value of this publication is the analysis of the fiscal function of taxation, by conducting long-term research and extending the analysis by incorporating the phenomenon of tax illusion into the study. Significantly original is the empirical research conducted among households and businesses.

Keywords: Tax on goods and services, fiscal function, tax illusion.

1. Wstęp

Podatek od towarów i usług (PTU), nazywany powszechnie podatkiem VAT (*Value Added Tax*, czyli podatek od wartości dodanej), wprowadzony został w 1993 r., a uregulowany ustawą o podatku od towarów i usług [Ustawa z 11 marca 2004], jest obecnie najważniejszą daniną publiczną ze względu na jego rolę w kształtowaniu dochodów budżetu państwa. Jest zaliczany do podatków obrotowych (ponieważ podstawę opodatkowania stanowi obrót) oraz do podatków konsumpcyjnych (ze względu na faktyczne obciążenie tą daniną ostatecznego konsumenta płacącego ściśle określoną cenę za nabywany towar bądź usługę).

Podstawowym celem niniejszej publikacji jest analiza fiskalnego znaczenia podatku od towarów i usług z uwzględnieniem zjawiska zwanego znieczuleniem podatkowym. Realizacja celu wymagała wykorzystania metod opisowo-statystycznych, a w szczególności analizy kształtowania się poziomu wpływów z tytułu podatku od towarów i usług w PKB, a także całkowitych dochodach budżetu państwa oraz we wpływach podatkowych w latach 1995–2015. Ponadto omówiona została istota funkcji fiskalnej (dochodowej) jako klasycznej i dominującej funkcji podatku. W publikacji oparto się na szacunkach Głównego Urzędu Statystycznego oraz raportach NIK z analizy wykonania budżetu państwa z lat 1995–2015. Wykorzystano także metodę bezpośrednią – kwestionariuszową. W artykule posłużono się fragmentami własnych badań ankietowych z lat 2007–2016 w celu identyfikacji zjawiska znieczulenia podatkowego.

Zasadniczą wartością tej publikacji jest analiza funkcji fiskalnej podatku w długim, ponad dwudziestoletnim okresie badawczym oraz rozszerzenie tej analizy o aspekt zjawiska znieczulenia podatkowego. Znamiona oryginalności nadają także prezentowane badania empiryczne przeprowadzone wśród gospodarstw domowych oraz podmiotów gospodarczych.

2. Funkcja fiskalna podatku jako klasyczna funkcja obciążeń fiskalnych

Podatki należą do najważniejszych instrumentów polityki fiskalnej, za pomocą których władze publiczne realizują swoje zadania w gospodarce [Denek i in. 2001, s. 34–37]. W literaturze przedmiotu można dostrzec dwa podejścia do polityki fiskalnej. W węższym ujęciu obejmuje ona zjawiska i procesy związane z pozyskiwaniem dochodów, natomiast w szerszym – ogół czynności wynikających z gromadzenia i wydatkowania środków publicznych niezbędnych do realizacji funkcji państwa [Pietrzak i in. 2008, s. 289]. Pierwsze podejście akcentuje rolę podatku w ramach funkcji fiskalnej jako klasycznej oraz dominującej roli pieniężnej daniny publicznej.

E. Tegler uporządkowuje teorie dotyczące funkcji podatków w cztery grupy. Pierwsza utożsamia funkcje podatków z zadaniami, jakie one spełniają w zakresie realizacji celów społeczno-gospodarczych. Druga grupa kojarzy funkcje podatków

z funkcjonowaniem całego systemu finansów publicznych. Trzecia grupa rozpatruje funkcje podatków w aspekcie skutków, jakie podatki wywierają na procesy gospodarcze. Natomiast czwarta wywodzi funkcję podatków z samej istoty finansów jako zjawiska o całkowicie obiektywnym charakterze [Tegler 1992, s. 105–107].

W literaturze przedmiotu przez pojęcie funkcji podatków rozumie się zazwyczaj sposób ich oddziaływania na gospodarkę krajową w powiązaniu z rezultatami tego działania. O sile i kierunkach wpływu decyduje ustawodawca, kształtując świadomie elementy konstrukcyjne podatków tak, aby osiągnąć w możliwie pełny sposób założone cele [Wojtowicz 1997, s. 156]. Przez funkcje podatków rozumie się także cele, jakie podatki mają realizować w ramach funkcji finansów publicznych [Sokolowski 1995, s. 23]. Zatem można przyjąć, że funkcje obciążeń fiskalnych zawierają się w funkcjach finansów publicznych i nie powinny być rozpatrywane w oderwaniu od nich.

Pomimo rozbieżności w ujęciu teoretycznym panuje raczej zgodność, iż do głównych funkcji podatków należą: fiskalna (nazywana też dochodową lub skarbową); społeczna (w ramach której wyodrębnić można funkcje alokacyjną, regulacyjną oraz socjalną); gospodarcza (obejmująca funkcje stabilizacyjną i stymulacyjną, zwaną bodźcową); społeczna (socjalna) oraz funkcja informacyjno-kontrolna [Gwiazdowski 2007, s. 157].

Funkcje podatków są kategorią historyczną, ulegają one ciągłej ewolucji wraz ze zmianą roli sektora finansów publicznych w gospodarce. W doktrynie liberalnej wyraźnie podkreślano, że podatki powinny być neutralne [Owsiak 2015, s. 47]. Stąd też postulowano ograniczenie ich funkcji pozafiskalnych. Celem podatku miało być jedynie zapewnienie środków na pokrycie wydatków państwa, a nie wywieranie wpływu na procesy zachodzące w gospodarce. Pozafiskalne aspekty danin publicznych zaczęły nabierać dużego znaczenia wraz ze wzrostem popularności teorii J.M. Keynesa. Współcześnie mimo powszechnego wykorzystania podatków do realizacji różnych celów gospodarczych i społecznych, w dalszym ciągu funkcja fiskalna jest uznawana za najważniejszą [Krajewska 2012, s. 56, 57; Krajewska, Krajewski 2011, s. 253–255].

Funkcja fiskalna jest najstarszą, jaką pełnią podatki. W przeszłości wyrażano pogląd, iż jest to jedyna funkcja podatków [Wolański 2004, s. 30]. Polskie słowo „fiskalny” wywodzi się z łaciny. *Fiskus* oznaczał w starożytnym Rzymie skarb cesarski. W literaturze anglojęzycznej określenia *fiscal policy*, a we frankojęzycznej *politique fiscale* odnoszą się już do całej polityki finansowej państwa. Termin „funkcja fiskalna” bywa mylący, ponieważ zawiera on różne treści. Pojęcia tego używa się w bardzo szerokim znaczeniu, obejmując nim politykę społeczną i ekonomiczną, a także różne formy podziału dochodu narodowego [Głuchowski 2006, s. 16, 17]. Dlatego w odniesieniu do podatków używa się także określenia „funkcja dochodowa” [Głuchowski, Patyk 2011, s. 17].

Funkcja fiskalna podatków wyraża się tym, że mają one dostarczyć państwu, a także władzom lokalnym dochody na pokrycie wydatków publicznych [Podstawka

2010, s. 223; Głuchowski, Patyk 2011; Jarocka 2007, s. 167; Ofiarski 2006, s. 27; Kijek 2002, s. 38]. Funkcja fiskalna polega na pobieraniu od podatników środków pieniężnych na rzecz Skarbu Państwa lub gminy (a w niektórych przypadkach organów kościelnych) w celu realizacji zadań [Jurewicz 2003, s. 87; Cieślukowski i in. 2002, s. 38]. Wynika to z tego, że podatek i system podatkowy zostały ustanowione przede wszystkim po to, aby zapewnić wystarczający przychód niezbędny do sfinansowania zadań państwa [Gomułowicz, Małecki 2013, s. 66]. Podstawowym zadaniem podatku, zgodnie z funkcją fiskalną, jest dostarczanie jak największych wpływów do budżetu. Jest to główna funkcja każdego podatku w tym sensie, że tylko ona uzasadnia jego wprowadzenie i utrzymanie w systemie podatkowym. Jeżeli funkcja ta nie jest realizowana, gdyż podatek dostarcza minimalny dochód albo nie osiąga go wcale, to wówczas należy rozważyć eliminację takiej daniny [Famulska 2007, s. 116].

R. Rybarski zwracał uwagę, iż „podatek jest instytucją skarbową i ma przede wszystkim przynosić dochód. Może mieć cele uboczne [...], ale wówczas mamy do czynienia z podatkiem pozornym [...] zostaje tylko forma, a znika jego charakter” [Rybarski 1932, s. 87]. F. Neumark twierdził, że dochody podatkowe, które są niezbędne dla poniesienia wydatków publicznych, muszą mieć charakter racjonalny i uzasadniony. Dlatego też dochód podatkowy należy pozyskiwać w wystarczającej ilości i w najtańszy sposób [Neumark 1970, s. 13]. Jak podkreśla H. Kuzińska, funkcja fiskalna nie może koncentrować się wyłącznie na prostym zagadnieniu zasilania budżetu państwa – ale na gromadzeniu dochodów na takim poziomie, które nie czyni z celów gospodarczych i społecznych podstawowych funkcji podatkowych. Cele te powinny być realizowane jedynie „przy okazji”, aby nie doprowadzić do zubożenia podatników [Kuzińska 2002, s. 33].

Rozmiary podatków przejmowanych na rzecz budżetu mają swoje granice wynikające z prawa Laffera, w myśl którego przekroczenie punktu nasycenia, czyli optymalnej stawki podatkowej, spowoduje spadek wpływów publicznych [Laffer Miles 1982; Varian 2002, s. 304, 305; Stiglitz 2013, s. 845, 846].

Proponuje się, aby w realizacji funkcji fiskalnej ściśle uzależnić dochody z podatków od niezbędnych potrzeb publicznych oraz unikać nadmiernego opodatkowania ponad określone potrzeby i możliwości. W przeciwnym razie funkcja ta przeradza się w tzw. fiskalizm podatkowy, który w dłuższym okresie może przyczynić się do spadku aktywności gospodarczej podmiotów, co się przełoży na spadek dochodów publicznych. Podatki cechujące się nadmiernym fiskalizmem powodują u podatników ograniczenie bądź likwidację działalności gospodarczej, spadek konsumpcji, inwestycji, a także ucieczkę w szarą strefę.

3. Udział PTU w dochodach podatkowych państwa w latach 1995–2015

Funkcja fiskalna ma charakter powszechny, co oznacza, że każdy podatek ją spełnia. Niemniej jednak nie wszystkie daniny cechują się jednakową wydajnością i realizują tę funkcję w różnym zakresie. Z punktu widzenia dochodowej funkcji podatku państwo powinno optymalizować wpływy – czyli uzyskać jak najwięcej jak najmniejszym kosztem. Wydaje się zatem, że należy pobierać lub wprowadzać podatki o jak największym zasięgu podmiotowym i przedmiotowym.

Z tego punktu widzenia w Polsce funkcję fiskalną spełniają przede wszystkim cztery najbardziej wydajne rodzaje danin publicznych: podatek od towarów i usług, podatek akcyzowy, podatek dochodowy od osób fizycznych oraz podatek dochodowy od osób prawnych. Procentowy udział poszczególnych podatków we wpływach budżetu państwa w latach 2004–2015 prezentuje tab. 1. Przedstawione dane wskazują, że wspomniane cztery podatki stanowią 80–90% całkowitych wpływów budżetu państwa. Można także zauważyć najbardziej dominującą rolę dochodową podatku PTU, którego udział wzrastał w wybranym okresie. Natomiast wydajność podatków dochodowych obniża się, głównie ze względu na opodatkowanie osób prawnych.

Udział procentowy podatku od towarów i usług w dochodach budżetu państwa, z wyjątkiem 2009 r., kształtuje się na poziomie bliskim 40% lub wyraźnie go przekraczającym. Najwyższy wskaźnik udziału w dochodach budżetowych w wysokości 45,3% został odnotowany w 2015 r. (zbliżony do niego udział wystąpił w 2011 r.), natomiast najniższy – 36% w 2009 r.

Tabela 1. Struktura dochodów podatkowych budżetu państwa w Polsce w latach 2004–2015 (w %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Podatek od towarów i usług	39,8	41,9	42,7	41	40	36	43	44	42	41	41,7	45,3
Podatek akcyzowy	24,3	22,0	21,3	21	20	20	22	21	21	22	22,3	21,4
Podatek od osób prawnych	8,4	8,8	9,8	10	11	9	9	9	9	8	8,4	8,2
Podatek od osób fizycznych	13,8	13,6	14,2	15	15	13	14	14	14	15	15,7	14,9
Razem	86,3	86,3	88,0	87,0	86,0	78,0	88,0	88,0	86,0	86,0	88,1	89,8

* Plan.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [NIK 2005–2015].

Tabela 2. Dochody podatkowe z tytułu podatku od towarów i usług w Polsce w latach 1995–2015 (w mln zł)

Lata	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
PKB (ceny bież.)	308 103,7	387 826,6	472 350,4	553 560,1	615 559,6	744 378,0	779 563,8
Dochody budżetu państwa	83 721,7	99 674,5	119 772,1	126 559,9	125 922,2	135 663,9	140 526,9
Dochody podatkowe razem	68 975,2	83 864,5	98 688,5	113 949,5	112 776,9	119 643,9	119 101,3
Podatek od towarów i usług	20 666,9	28 014,9	36 914,5	42 868,6	48 811,6	51 749,8	52 893,1
Lata	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
PKB (ceny bież.)	808 578,4	843 156,2	924 537,6	983 302,3	1 060 194,0	1 175 300	1 275 400
Dochody budżetu państwa	143 519,8	152 110,6	156 281,2	179 772,2	197 639,8	236 367,5	253 183,5
Dochody podatkowe razem	128 750,9	135 227,6	135 571,3	155 859,5	174 876,0	206 385,2	219 499,4
Podatek od towarów i usług	57 441,7	60 359,5	62 263,2	75 401,0	84 439,5	96 349,8	101 782,7
Lata	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
PKB (ceny bież.)	1 344 000	1 416 400	1 528 100	1 596 400	1 635 700	1 719 097	1 771 200
Dochody budżetu państwa	274 183,5	250 302,8	277 577,0	287 595,1	279 151,2	283 542,7	297 252,9
Dochody podatkowe razem	214 878,8	222 552,7	243 210,9	248 274,6	241 650,9	254 781,0	269 820,0
Podatek od towarów i usług	99 454,7	107 880,3	120 832,0	120 000,7	113 411,5	124 262,2	134 630

* Plan.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NIK [1996–2015], GUS oraz Ministerstwa Finansów.

Tabela 2 prezentuje zestawienie porównujące PKB w cenach bieżących, całkowite dochody budżetu państwa, dochody podatkowe oraz wpływy z tytułu podatku

od towarów i usług w Polsce w latach 1995–2015. W badanym okresie PKB wzrósł o 574,9%. W tym samym okresie wpływy budżetowe zwiększyły się o 355,0%, a dochody podatkowe, stanowiące średnio 86,88% całkowitych dochodów budżetu państwa, wzrosły o 391,2%. Z wyliczeń wynika, iż w przyjętym tak długim okresie analizy, w ciągu 20 ostatnich lat zmniejszył się udział dochodów budżetu i dochodów podatkowych w stosunku do PKB wyrażonego w cenach bieżących. Równocześnie wpływy z PTU charakteryzowały się najwyższą dynamiką wzrostu (651,4%), co wskazuje na coraz większe znaczenie fiskalne podatku od towarów i usług.

Tabela 3. Udział wpływów podatkowych z podatku PTU w PKB, dochodach budżetowych oraz dochodach podatkowych budżetu państwa w latach 1995–2015

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015**
Wpływy z podatku PTU jako % PKB																				
6,7	7,2	7,8	7,7	7,9	7,0	6,8	7,1	7,2	6,7	7,7	8,0	8,2	8,0	7,4	7,6	7,9	7,5	6,9	7,2	7,6
Wpływy z podatku PTU jako % dochodów budżetu państwa																				
24,7	28,1	30,8	33,9	38,8	38,1	37,6	40,0	39,7	39,8	41,9	42,7	40,8	40,2	36,3	43,1	43,5	41,7	40,6	43,8	45,3
Wpływy z podatku PTU jako % dochodów podatkowych																				
30,0	33,4	37,4	37,6	43,3	43,3	44,4	44,6	44,6	45,9	48,4	48,3	46,7	46,4	46,3	48,5	49,7	48,3	46,9	48,8	49,9

* Plan.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 1.

Cechy podatku od towarów i usług przekładają się w oczywisty sposób na ich dominującą rolę w kształtowaniu wpływów podatkowych budżetu państwa. Dlatego też nie jest przypadkiem, iż dochody z tytułu tej daniny mają od lat największy udział w łącznych wpływach podatkowych oraz dochodach budżetowych (tab. 3). W 1995 r. dochody PTU stanowiły 30,0% dochodów podatkowych oraz prawie 1/4 całkowitych dochodów budżetowych. Zgodnie z wyliczeniami na podstawie raportu Najwyższej Izby Kontroli ich udział w dochodach podatkowych w 2014 r. osiągnął poziom 48,8%, a we wpływach budżetu państwa – 43,8% [NIK 2015], a w kolejnym roku planowany jest ich wzrost o kolejny punkt procentowy. Odnotowano natomiast cykliczne wahania udziału tego podatku w PKB. Wynika to z tego, iż podatek od towarów i usług jest silnie skorelowany z bieżącą koniunkturą gospodarczą, stąd w sytuacji dekonunktury (kryzysu) uwidocznił się spadek dochodów z tytułu PTU¹.

¹ W sytuacji kryzysu bądź spowolnienia gospodarczego budżet państwa jest narażony na znaczące uszczuplenie wpływów. Można zatem przyjąć, że o ile w okresie wzrostu gospodarczego elastyczność PTU jest zaletą, intensyfikującą wpływy podatkowe, o tyle w okresie dekonunktury przyczyni się do spadku dochodów publicznych [Sosnowski 2014, s. 266].

4. Znieczulenie podatkowe w świetle badań empirycznych

Wymieniane w literaturze finansowej cechy PTU przemawiające za stosowaniem podatków pośrednich to: znaczna wydajność, stosunkowo niski koszt poboru, szybkość poboru, systematyczność wpływów podatkowych oraz korzystny ze względów fiskalnych rodzaj wrażliwości na wahania koniunkturalne [Szcudrowski 2007, s. 26]. Z punktu widzenia funkcji dochodowej za bardzo dużą zaletę uważa się też to, że zazwyczaj osoby ponoszące ciężar podatków pośrednich nie zdają sobie z tego sprawy w tak dużym stopniu jak w przypadku podatków pośrednich. Występuje bowiem zjawisko iluzji podatkowej oznaczające, iż podatnicy ulegają złudzeniu, że podatek płaci ktoś inny, a w konsekwencji nie doceniają kosztów, jakie ponoszą w związku z realizacją programów publicznych [Ćwikliński (red.) 2000, s. 66]. Mechanizm ten określa się także jako znieczulenie podatkowe.

Podwaliny współczesnej interpretacji iluzji fiskalnej stworzył włoski ekonomista A. Puviani [1960]. Istotę teorii głoszonej przez A. Puvianiego sprowadzić można do pojawienia się takich sytuacji, w których – poprzez działania władzy publicznej – tworzone jest wśród podatników złudne przeświadczenie, że ponoszą oni mniejszy niż w rzeczywistości ciężar fiskalny, a świadczona przez państwo wartość dóbr i usług jest w rzeczywistości większa niż realnie przez nich otrzymywana [Buchanan 1997, s. 86].

W celu stworzenia fikcyjnego wrażenia, któremu ulegać ma podatnik, można zaciemniać związek między wysokością faktycznie płaconych danin a wysokością środków publicznych. Efekt iluzji można osiągnąć w wyniku stosowania podatków konsumpcyjnych, takich jak np. podatek od towarów i usług, który zawarty jest w cenie. Podatki pośrednie mają charakter anonimowy i często konsument nie zdaje sobie sprawy, że je w ogóle płaci.

Znieczulenie podatkowe ostatecznych płatników PTU powoduje, że często nie przywiązują oni tak wielkiej wagi do tych obciążeń, szczególnie w sytuacji gdy konsumenci sporadycznie upominają się o paragon fiskalny, mimo trwającej od paru lat akcji edukacyjnej „weź paragon”. Aby pogłębić problematykę zjawiska znieczulenia podatkowego w odniesieniu do podatku od towarów i usług, zapytano respondentów w ramach własnych badań ankietowych² prowadzonych w latach 2013–2016 o częstotliwość kupowania towarów i usług bez otrzymywania faktury bądź paragonu.

² Badania własne przeprowadzono na celowej próbie 1230 gospodarstw domowych (w styczniu 2012 r.), 1128 gospodarstw domowych (w styczniu 2013 r.), 857 gospodarstw domowych (w styczniu 2014 r.), 852 gospodarstw domowych (w styczniu 2015 r.) oraz 1103 gospodarstwa domowe i 325 podmiotów gospodarczych (w styczniu 2016 r.). Jest to kontynuacja badań ankietowych zapoczątkowanych w maju 2007 r. i powtarzanych rokrocznie. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w maju 2007 r. wzięły udział gospodarstwa domowe oraz podmioty gospodarcze z terenu całej Polski, natomiast wywiady w latach 2009–2015 zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do osób powyżej 20. roku życia o zróżnicowanym poziomie dochodów oraz standardzie życia.

Strukturę odpowiedzi na to pytanie przedstawia tab. 4. W zdecydowanej większości konsumentom zdarzało się dokonywać zakupów bez paragonów – w 2012 r. było to 78,2% osób biorących udział w badaniu i udział ten utrzymywał się na zbliżonym poziomie w kolejnych latach (wyjątek stanowił 2015 r., kiedy to ponad 81% respondentów wielokrotnie lub sporadycznie nabywało towary i usługi bez fiskalnego dowodu sprzedaży).

Taka struktura odpowiedzi może świadczyć o braku przywiązania nabywców do dokumentów fiskalnych potwierdzających transakcję, a tym samym stanowić nie tylko przesłankę do oszustw podatkowych, ale także dowodzić, iż konsumenci nie są zainteresowani kwotą zapłaconego podatku, lecz końcową ceną, która w ostateczności pomniejsza ich zasób konta bądź ilość pieniędzy w portfelu.

Tabela 4. Struktura odpowiedzi na pytanie: Czy zdarzyło się Panu/i kupowanie towarów lub usług bez otrzymania faktury lub paragonu?

Opinia	Liczba osób					Struktura procentowa				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Tak, wielokrotnie	407	358	227	246	321	33,1	31,8	26,5	28,9	29,1
Tak, sporadycznie	555	518	407	447	539	45,1	45,9	47,5	52,5	48,9
Nie	238	228	189	152	190	19,3	20,2	22,1	17,8	17,2
Brak odpowiedzi	30	24	34	7	53	2,4	2,1	4,0	0,8	4,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród gospodarstw domowych w latach 2012–2016.

Konstrukcja podatku PTU oraz „skryty” sposób wliczania jego kwoty w cenę towarów i usług powodują, że jest to dogodne dla władzy publicznej narzędzie fiskalne, które w sposób niemal niezauważalny dla konsumenta pozwala na znaczne nakładanie dodatkowych obciążeń fiskalnych. Ponad 3/4 osób biorących udział w badaniu nie zwracało uwagi na kwotę podatku zawartą w cenie towaru bądź usługi (tab. 5).

Tabela 5. Struktura odpowiedzi na pytanie: Czy dokonując zakupu w sklepie zwraca Pan/i uwagę na kwotę podatku zawartą w cenie towaru lub usługi?

Opinia	Liczba osób				Struktura procentowa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Tak	244	149	172	225	21,6	17,4	20,2	20,4
Nie	849	679	668	827	75,3	79,2	78,4	75,0
Inny wariant, np. czasami	11	21	7	30	1,0	2,5	0,8	2,8
Razem	1128	857	852	1103	100,0	100,0	100,0	100,0
Brak odpowiedzi	24	8	5	21	2,1	0,9	0,6	1,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród gospodarstw domowych w latach 2013–2016.

Tabela 6. Struktura odpowiedzi na pytanie: Jakie podatki są według Pana/i najlepsze dla państwa?

Opinia	Liczba osób				Struktura procentowa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Podatki od przychodów, np. VAT	123	96	117	155	51,9	51,1	48,0	47,6
Podatki od dochodów – PIT, CIT	47	49	66	98	19,8	26,1	27,1	30,2
Podatki od wydatków – akcyza	39	35	49	46	16,5	18,6	20,1	14,2
Podatki majątkowe – rolny, leśny, od spadków i darowizn	12	3	10	20	5,1	1,6	4,1	6,1
Inne	3	3	1	0	1,3	1,6	0,4	0
Brak odpowiedzi	13	2	1	6	5,5	1,1	0,4	1,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród podmiotów gospodarczych w latach 2013–2016.

Tabela 7. Struktura odpowiedzi na pytanie: Jakie podatki są według Pana/i najlepsze dla społeczeństwa?

Opinia	Liczba osób				Struktura procentowa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Podatki od przychodów, np. VAT	49	44	60	106	20,7	23,4	24,6	32,6
Podatki od dochodów – PIT, CIT	101	62	94	139	42,6	33,0	38,5	42,7
Podatki od wydatków – akcyza	41	29	43	33	17,3	15,4	17,6	10,2
Podatki majątkowe – rolny, leśny, od spadków i darowizn	25	34	34	40	15,5	18,1	13,9	11,4
Inne	4	10	4	1	1,7	5,3	1,6	0,3
Brak odpowiedzi	17	9	9	6	7,2	4,8	3,7	1,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych wśród podmiotów gospodarczych w latach 2013–2016.

We współczesnych systemach podatkowych PTU ma bardzo duże znaczenie dla polityki fiskalnej państwa i, jak wspomniano, pełni dominującą funkcję dochodową. Fakt, że podmioty gospodarcze nie ponoszą jego ciężaru i są jedynie pośrednikiem przekazującym podatek do budżetu, sugeruje, że władza publiczna może liczyć na wysoką wydajność tego obciążenia. Jednak kiedy się rozpatruje problem od strony przedsiębiorcy, który nie otrzymał zapłaty za wystawioną fakturę, lub też konkurującego poprzez wydłużanie terminu płatności, zjawisko znieczulenia podatkowego nabiera innej perspektywy. Niewątpliwie w sytuacji, kiedy przedsiębiorca musi przekazać w całości lub części podatek PTU z własnych środków, trudno mówić o znieczuleniu podatkowym. Dlatego też na pytanie postawione przedstawicielom sektora MŚP o to, jakie podatki są najkorzystniejszym źródłem dochodów państwa (tab. 6), prawie połowa ankietowanych wskazała na podatek od towarów i usług. Natomiast wśród danin najkorzystniejszych dla podatników (tab. 7) największą po-

pularnością cieszyły się podatki dochodowe dające możliwość manipulowania podstawą opodatkowania poprzez wykorzystanie legalnych środków prawnych.

5. Podsumowanie

Znaczenie funkcji fiskalnej zwiększa się wraz z rozwojem gospodarczym kraju związanym z jednoczesnym wzrostem wydatków publicznych. Równocześnie występuje pewna współzależność pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego kraju a strukturą systemu podatkowego danego państwa [Easterly, Rebelo 1993]. W polskiej literaturze przedmiotu jako pierwsi na to zjawisko zwrócili uwagę A. Komar [1996] i M. Pietrewicz [1998, s. 36]. W krajach uprzemysłowionych, o rozwiniętej gospodarce rynkowej, w których większość osób uzyskuje dochody z pracy lub własności, podatek dochodowy jest podatkiem wydajnym. Wynika to z tego, iż dochody obywateli i przedsiębiorstw są stabilne. Jednak podatki bezpośrednie, ze względu na ich cechy, stanowią pokusę do nadużyć. Z tego też powodu od lat 90. ubiegłego wieku zmniejsza się stopniowo udział podatków bezpośrednich w dochodach budżetu państwa na rzecz podatków pośrednich, w tym przede wszystkim PTU, szczególnie w krajach mniej zamożnych, o niskich dochodach *per capita* oraz wysokim poziomie gospodarki nieformalnej.

Funkcja fiskalna, sprowadzająca się do zapewnienia wpływów budżetowych, służących pokryciu wydatków publicznych, uważana jest za dominującą i niekwestionowaną funkcję danin publicznych. Zgodnie z doktryną klasyczną, jedynym celem podatku jest zapewnienie jak najwyższych dochodów władzom publicznym.

Prezentowane dane statystyczne wskazują, iż rola podatku od towaru i usług we wpływach podatkowych budżetu jest dominująca w ciągu ostatnich 21 lat. Udział PTU w dochodach podatkowych w ostatnich latach ubiegłego wieku wynosił prawie 1/3, obecnie zbliża się do połowy. Równocześnie wpływy z tego podatku charakteryzowały się najwyższą dynamiką wzrostu.

Z podatkiem od towarów i usług wiąże się zjawisko znieczulenia podatkowego, ponieważ podmioty, na które nakładany jest podatek PTU, są jedynie pośrednikami i płatnikami tego podatku do budżetu. Mechanizm iluzji fiskalnej zdają się potwierdzać badania ankietowe, wykazujące, iż w zdecydowanej większości finalni konsumenci nie zwracają uwagi na wysokość obciążenia podatkiem od towarów i usług zawartym w cenie nabywanego dobra. W efekcie zobowiązanie fiskalne nie powoduje konfliktu z motywacją zarówno do pracy, jak i do prowadzenia działalności gospodarczej. Podwyższenie PTU nie wywołuje często żadnej reakcji, przynajmniej tak długo, jak długo może być przerzucane na osoby trzecie.

Należy stwierdzić, że różnice ustrojowe i odrębne koncepcje gospodarcze nigdy nie wyeliminowały funkcji fiskalnej podatku. Podatki pozostawały i nadal pozostają głównym źródłem dochodów państwa. Różnice sprowadzają się natomiast do konstrukcji elementów techniki podatkowej (głównie wysokości stawki) oraz do wzajemnych proporcji pomiędzy poszczególnymi ich rodzajami. Przedmiotem

rozważań jest też oparcie systemu podatkowego na poszczególnych grupach danin publicznych. Bardzo dogodną formą jest podatek od towarów i usług, gdyż jedną z jego cech jest wbudowanie go w cenę towaru lub usługi.

Literatura

- NIK, 2015, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2014 roku*, Warszawa.
- NIK, 2014, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2013 roku*, Warszawa.
- NIK, 2011, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2010 roku*, Warszawa.
- NIK, 2009, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2008 roku*, Warszawa.
- NIK, 2007, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2006 roku*, Warszawa.
- NIK, 2005, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2004 roku*, Warszawa.
- NIK, 2003, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2002 roku*, Warszawa.
- NIK, 1999, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 1998 roku*, t. I, Warszawa.
- NIK, 1996, *Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 1995 roku*, Warszawa.
- Buchanan J.M., 1997, *Finanse publiczne w warunkach demokracji*, PWN, Warszawa.
- Cieślukowski M., Kańduła S., Kijek I., 2002, *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Ćwikliński H. (red.), 2000, *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Denek E., Sobiech J., Wolniak J., 2001, *Finanse publiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Easterly W., Rebelo S., 1993, *Fiscal Policy and Economic Growth. An Empirical Investigation*, NBER Working Paper, no. 4499, www.nber.org/papers/w4499.pdf.
- Famulska T., *Teoretyczne i praktyczne aspekty funkcjonowania podatku od wartości dodanej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007.
- Głuchowski J., 2006, *Polskie prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa.
- Głuchowski J., Patyk J., 2011, *Zarys polskiego prawa podatkowego*, LexisNexis, Warszawa.
- Gomułowicz A., Małecki J., 2013, *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa.
- Gwiazdowski R., 2007, *Podatek progresywny i proporcjonalny. Doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Jarocka E., 2007, *Finanse przedsiębiorstw, systemu bankowego, budżetowego, ubezpieczeń*, Difin, Warszawa.
- Jurewicz K., 2003, *Podatki. Zarys problematyki*, Wydawnictwo A.M.R., Katowice.
- Kijek I., 2002, *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Komar A., 1996, *Systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa.
- Krajewska A., 2012, *Podatki w Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa.
- Krajewska A., Krajewski P., 2011, *Rozkład obciążeń podatkowych w Polsce*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica, no. 248.
- Kuzińska H., 2002, *Rola podatków pośrednich w Polsce*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania, Warszawa.
- Laffer A.B., Miles M.A., 1982, *International Economics in an Integrated World*, Scott, Foresman and Co, Glenview, IL.
- Neumark F., 1970, *Grundsätze der Besteuerung in Vergangenheit und Gegenwart*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Ofiarski Z., 2006, *Prawo podatkowe*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa.
- Owsiak S., 2015, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrewicz M., 1998, *Polityka fiskalna*, Poltext, Warszawa.

- Pietrzak B., Polański Z., Woźniak B., 2008, *System podatkowy w Polsce*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Podstawka M., 2010, *Finanse*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Puviani A., 1960, *Die Illusionen in der öffentlichen Finanzwirtschaft (Teoria dell'illusione Finanziaria)*, Duncker&Humbolt, Berlin, <http://en.calameo.com>.
- Rybarski R., 1932, *Nauka skarbowości*, Sekcja Wydawnicza T-wa „Bratnia Pomoc” Studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Sokołowski J., 1995, *Zarządzanie przez podatki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sosnowski M., 2014, *Sprawność fiskalna podatków pośrednich*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 346, s. 259–269.
- Stiglitz J.E., 2013, *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szczodrowski G., 2007, *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tegler E., 1992, *Funkcje systemu podatkowego i ocena jego sprawności*, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica, no. 54: *System podatkowy. Zagadnienia teoretycznoprawne*.
- Ustawa z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, Dz.U. 2016 poz. 710.
- Varian H.V., 2002, *Mikroekonomia. Kurs średni – ujęcie nowoczesne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wojtowicz W., 1997, *Prawo finansowe*, C.H. Beck, Warszawa.
- Wolański R., 2004, *System podatkowy w Polsce*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków.